

Acta Medicinae et Sociologica (2026)
Vol. 17. No. 42. (289-296)

doi:

<https://doi.org/10.19055/ams.2026.05/29/13>

UNIVERSITY OF
DEBRECEN
FACULTY OF
HEALTH SCIENCES
NYÍREGYHÁZA

Könyvismertetés Dr. Turák József és Dr. Jacina György: Az ungvári Novák Endre Kórház története dokumentumok tükrében, 2023-ban, Ungváron kiadott könyvéről

Book Review of the Book by Dr. József Turák and Dr. György Jacina Titled „The History of the Endre Novák Hospital of Uzhhorod in the Light of Documents”, published in Uzhhorod in 2023

Láczay Magdolna¹

¹Professzor emeritus, Debreceni Egyetem Egészségtudományi Kar, 4400 Nyiregyháza, Sóstói út 2-4.; [ORCID: 0000-0002-5414-2181](https://orcid.org/0000-0002-5414-2181), e-mail: laczay.magdolna@etk.unideb.hu

Béérkezett: 2026.05.14

Bírálat: 2026.05.18

Elfogadva: 2026.05.18

Rendkívüli élményt adott a Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Vármegyei Levéltára a 2025. novemberében megrendezett könyvbemutatóján, ahol a szerzők - *Dr. Turák József és Dr. Jacina György* - személyesen megjelentek, és *Az ungvári Novák Endre Kórház története dokumentumok tükrében II. kötet 1918-1944 című* könyvük születéséről, tartalmáról adtak információt. Dr. Turák József az egyébként ukrán nyelven íródott három kötetes könyv vetítéssel illusztrált, magyar nyelven elhangzó, személyes hangú, ugyanakkor tárgyilagos, tudományos igényű bemutatásával, rávilágított a dokumentumkönyv sok értékére. Az első kötetben az ungvári kórház történetét a kezdetektől a II. világháború végéig ismertette, a második rész két kötetében pedig 1918-1944 közötti időszakból közöltek adatokat a kórház alkalmazottairól.

Személyes motivációjukat a második rész első kötetének bevezető mottójában foglalták össze:

Схиляємо голови перед колегами - лікарями,
усіма медиками України і світу,
які стали жертвами свого покликання
заради спасіння ближніх.
Велика їм усім вдячність і вічна пам'ять!

*(Fejet hajtunk kollégáink - az orvosok,
Ukrajna és a világ minden egészségügyi dolgozója előtt,
akik hivatásuk áldozataivá váltak embertársaik megmentése érdekében.
Hatalmas köszönet mindannyiuknak, és örök emlékezet!)*

Az orvosi hivatás magas szintű művelőinek emlékezete egyben a kárpátaljai egészségügy fejlődésének az aranykorát idézi fel, sőt rávilágít arra, hogy az ungvári kórház alapítója, névadója, Novák Endre azokhoz a nagy magyar orvosokhoz kapcsolódott, akikről kórházakat neveztek el, akik maguk is a magyar egészségügy történetének oszlopai voltak. Például Markhot Ferenc, Korányi Frigyes, Semmelweis Ignác, Jósa András, vagy a következő korosztályhoz tartozó Heim Pál, Manninger Jenő, Kenézy Gyula, stb. Nevüket egy-két állandó jelzővel őrzi az utókor, például orvoscépzés, kórházalapító, az anyák megmentője, a szegények orvosa, stb. A névsorban van azonban egy név, akihez a leginkább hasonlítható Novák Endre munkássága. Nevezetesen a polihisztor jelzővel emlegetett szabolcsi Jósa Andrásához. A bemutatott kötetekből megértjük, hogy Novák Endre szintén polihisztor vármegyei (később inkább a régió) főorvos volt, akinek elévülhetetlen érdeme a kárpátaljai egészségügy fejlesztésében a kórházalapítással, majd ennek kibővítésével kezdődött.

A kórház alapító igazgatója az egyetem elvégzését követően doktorált, és a sebészorvosi, szemész és szülészmesteri oklevéllel 1874-ben telepedett le Ungváron, ahol haláláig, 1939-ig élt. Nem volt idegen számára ez a vidék, hiszen egy máramarosi kis településen, a szimbolikus nevű Úrmezőn született 1849. november 21-én. Apja előbb ügyvédi praxist folytatott Técsőn, majd Máramaros vármegye képviselője az országgyűlésben. A fiatal Endre előbb itt, majd Munkácson, Szatmáron és Ungváron tanult, mielőtt a pesti egyetemre került.

Amikor Novák doktor karrierje kezdődött, az Osztrák-Magyar Monarchián belül megindult egy jelentős fejlődés, ezzel egyidőben az egészségügy fejlesztésének támogatása, amelyet a szakmai közélet szervezetei kísértek. Ez

segítette a fiatal szakembert, aki egy kis kórházból messze földön híres intézményt épített ki. A központi épület még ma is őrzi a dualizmus kori stílusát, és ezzel a város építészeti emlékei között szerepel. 1886-ban viszont már új, kétszáz ágyas bővítést ért el, 1912-ben, 1914-ben és 1917-ben pedig egy-egy újabb pavilon épült, és a férőhelyek száma 704-re emelkedett. Az ungvári kórház a bécsi és a budapesti kórházak szintjére fejlődött, a trianoni békeszerződés után pedig Csehszlovákia egyik legmodernebb kórháza, sebészeti központja lett.

Nemcsak vezetőként, hanem a saját orvosi tevékenységével és újításaival is hozzájárult ennek az eléréséhez. Fő szakterülete a sebészet és a nőgyógyászat volt, ami a dualizmus és az I. világháború időszakában a legnagyobb betegforgalmat kezelte. Novák-módszerként ismerik a helyi érzéstelenítésben alkalmazott sebészeti eljárásait, amelyek lehetővé tettek altatás nélküli bonyolult műtéteket is. A műtétekhez a feltételeket megteremtette Ungváron azzal, hogy a már említett sebészeti pavilonokat kialakította, és bevezette a modern sterilizációs eljárásokat, a röntgendiagnosztikát. Intézményfejlesztő munkája azonban itt nem ért véget.

Rádöbbsent, hogy mennyire kevés a képzett baba és a szülész orvos Magyarországon. A javítás érdekében volt iskolatársát, Tauffer Vilmos professzort kereste meg, aki ekkor a belügyminisztérium „születési kormánybiztosa” volt, és 1890-ben megszerezte az engedélyt, hogy a kórház területén egy bábaképzőt indíthasson. Ekkoriban háromféle bábát ismertek, 1. az egyetemen, bábakurzuson vizsgázottat, 2. a vármegyei orvosnál, sebésznél vagy bábánál vizsgázottat és a parasztbábát, akinek nem volt bizonyítványa. Novák Endre a második típusú bábaképző tanfolyamokat indította el, és kezdetben az oktatást is ő tartotta. 1894-re azonban az Ungvári Állami Bábaképző Intézetet már elsőrangúnak minősítették, és a végzettek az egyetemi oklevélhez hasonló oklevelet kaptak. Kárpátalja megyéin kívül itt képezték Zemplén, Szabolcs és Szatmár vármegyék számára is a szülésznőket, kezdetben csak magyar nyelven, később ruszin és szlovák nyelvű tanfolyamokon is, Novák Endre nyugdíjba vonulásáig közel 2000 bábát.

A szülésznők számára megtervezett egyenruha is hozzátartozott Novák Endre azon koncepciójához, hogy a megfelelő higiénia a gyógyítás esélyét növeli. A második kötetben több fénykép bizonyítja, hogy milyen praktikus és egyedi volt ez a viselet. Kék vagy fekete ruhát viseltek, amin dominált az erre felvett fehér, bő, szinte az egész ruhát eltakaró kötény és főkötőszerű sapka, amelyek fertőtlenítése, mosása könnyebb volt. A diákok előmenetelét a

vállukon viselt színes szalaggal jelölték. A végzetek megjelenéshez tartozott a bábajelvény, annak jelzéseként, hogy tanult szakember a viselője, akinek az utcai viselete kiegészítője volt a bőrből készült bábatáska, amelyben a fertőtlenítők, pólyák (kötszerek), ollók, tehát a legszükségesebb kellékek, kaptak helyet. Ehhez hasonló egyenruhát hordtak a Szent Vincéről elnevezett irgalmas rend nővérei is, akik a betegeket ápolták.

Számos, a kórház belső működéséről közölt dokumentum között található az is, hogy a hiányos öltözetű, koszos ruhában érkező betegeket tiszta ágyneművel ellátott ágyon és a kórház által gyűjtött tiszta alsóneműben (hálóruhában) kell elhelyezni a kórtermekben.

Novák munkássága első időszakának nagy kihívása volt a háborús sérültek ellátása. Az adatok szerint 1914-ben 106 ápolónőt képeztek ki a vöröskeresztes tanfolyamokon, és már ebben az évben 150 sebesült katona gondozását vállalta a kórház. A következő években azonban annyira megnőtt a sebesült katonák száma, hogy Novák Endre a városban működő katonai hospitál mellett, megszervezett egy kiegészítő kórházat, amely szintén az ő igazgatása alatt működött, és munkatársaival együtt itt is operált.

Fontos kiemelni, hogy a kórház munkájának az eredményességéhez hozzájárult, hogy az igazgató olyan munkatársakat választott maga mellé, akik szintén kiváló, saját területükön nagy tudású szakemberek voltak, és maguk is újabb generációkat neveltek. A két legfontosabb támasza, dr. Turák Sándor és Jacina Antal, hasonló munkabírással és hivatástudattal szolgálta a betegeket. Az orvosi hivatástudatuk családjukban öröklődött, amire bizonyosság, hogy a kötet szerzőinek a felmenői voltak, és a szerzők, a már nyugdíjas főorvos, dr. Turák József szintén sebész, míg a ma is aktív dr. Jacina György urológus főorvos.

A kórházfejlesztő három doktor együttműködését a város elismerte, és még a politikai viharoktól is igyekeztek őket megvédeni, felismerve azt a tényt, hogy a műtőben nem a politika, hanem a hozzáértés, a segítő szándék a legfontosabb, amire minden betegnek szüksége van.

Turák Sándor volt az igazgató legközelebbi munkatársa, aki elsősorban a sebészetben, a műtéti technikák fejlesztésében ért el kiváló eredményeket, és a kórház igazgatásában is nagy gyakorlatra tett szert. Jacina Antal pedig a belgyógyászatban bizonyította szaktudását, kiváló diagnosztika hírében állt, és nagy tisztelet övezte a betegek részéről az irántuk kifejezett empátiájának köszönhetően. Együtt működtek a kórházat Novák Endre 1928-as nyugdíjba vonulása után is. A többszöri hatalomváltás ellenére a helyükön maradtak,

amivel kiérdemelték a város megbecsülését, anyagi támogatását, és rájuk ma is úgy emlékeznek, mint alapító atyákra.

A dokumentumkötetben megjelentetett forrásokból kiderül, hogy Novák Endre átértékelte korának kihívásait, és törekedett arra, hogy megőrizze, átmentse, a lehetőségekhez képest fejlessze a kultúrát. A polgárosodó magyar értelmiség tagjának felelősségével a helyi közéletet szervezte, megalapította az Ungvári Kaszinót és az Ungvári Zeneegyletet, segítőkészséget mutatott a rászoruló, szegényebb sorsú beteg iránt, és mindezek megteremtették azt a tekintélyt, tiszteletből fonódó védelmet számára, ami megvédte a politikai támadásoktól.

Dr. Turák József külön fejezetet szánt mű első kötetében a történelmében sok válságot megélt Kárpátalja politikai korszakainak a bemutatására, ezen belül a régió társadalmi, egészségügyi viszonyait befolyásolni igyekvő politikusok bemutatására. Kárpátalja elnevezése a történelem során sokat változott, területét politikai erőviszonyok, háborút lezáró békék formálták. Földrajzi tájegységként se könnyebb a meghatározás, annak ellenére, hogy a név leginkább ezt sugallja. Hivatalos államnyelve alapján Ukrajna Kárpátontúli területe, mi Kárpátaljaként emlegetjük, ami hűen bizonyítja, hogy földrajzi tájegységként történő meghatározása is nézőpont kérdése. Egy bizonyos, hogy az Északkeleti Kárpátok által bekerített, nagyrészt - mintegy 80%-ban - hegyvidéki területéről beszélünk, amelyik átkarolja a lejtők lábához simuló síkságokat, és hágóin, folyói völgyein keresztül beengedte keletről, északról az itt letelepedni vágyó népeket. Lakosságáról, a történelemből úgy tudjuk, hogy a honfoglaló magyarokhoz, akik a sík vidékekre húzódtak, a 11. században érkeztek a hegyek túloldaláról azok a pásztornépek, akiket a régi források magyar oroszoknak, ruthenicus-nak, azaz ruténeknek, majd a 17. századtól ruszinoknak neveztek. Voltak, és még ma is ismertek más elnevezések (pl. lemákok, huculok, bojkák) is, amelyeket a rutének világhírű kutatója, Hodinka Antal¹ összegyűjtött és publikált. Ez a két nép évszázadokon keresztül békességben élt egymás mellett, de a 20. században a ruszin nép eredete nem történelmi, hanem politikai aspektusból vált vitatottá. A vita

¹Hodinka Antal 1864-1946 között élt, görög katolikus papi család gyermekeként ő is tanult teológiát, de az Országos Széchenyi Könyvtár munkatársaként nagymértékű forrásgyűjtésbe kezdett, és ettől kezdve munkásságát szülőföldje rutén, ahogy már később ő is nevezte ruszin ajkú lakosai történetének feltárása jellemezte.

ismertetését mellőzve, Udvari István,² megállapítása szerint, a ruszinok és ukránok keleti szlávok, tehát a gyökereik közösek, de eltérő történelmi utat jártak be.

Ez a történelmi kitérő azért fontos, mert egy olyan térségnek a bemutatására vállalkoztak a szerzők, amely a történelem során folyamatosan fogadott új betelepülőket, és így ez a terület a közép-európai népek sokféleségéhez hasonlító sorsot képes reprezentálni. Vannak, akik valóban ide rajzolják a kontinensünk középpontját, de ennél is fontosabb, hogy az „ört álló” hegyek történelmi, kulturális választóvonalán belül, évszázadokon keresztül mindig megőriztek a történelmi tanulságokból annyi bölcsességet, amivel az itt élők nemcsak a természeti csapásokat, hanem az emberek háborúit is igyekeztek túlélni, a maguk értékeit megóvni. Ezt az örökséget használták a bemutatott korszakban élők, és az erről készült dokumentumkönyv is.

1918-ban, a világháború után új politikai és igazgatási rendszerek váltották egymást. Először a Ruszka-Krajnai Autonóm Terület jelent meg, amely 1918. december 25 - 1919. szeptember 10. között még a magyar államisághoz kapcsolódott, de aztán három Néptanács is létrejött, a Magyarországi Rutének Néptanácsa Ungváron, a Hucul Néptanács Kőrösmezőn és a Ruszin Néptanács Eperjesen, ami már cseh-szlovák befolyás alatt állt. A cseh befolyás egyre erősödött, mivel autonómiát ígértek, de megjelent az amerikai emigráció által támogatott Amerikai Ruszinok Néptanácsa is. Valamennyi szervezet élén olyanok álltak, akik hegemoniára törekedtek, és a saját egzisztenciájuk megerősödésében bíztak. A döntés azonban a nagyhatalmak kezében volt, miközben a kórházban a háborúból hazatérő betegeket kellett ápolni. A háborút lezáró Trianoni szerződés az új csehszlovák államnak adta a területet, akik megszervezték a Podkarpatska Rus-t, amely nem kapott autonómiát, hanem az ország egyik régiója lett.

Ez idő alatt Novák Endre Ungváron, a helyén maradt, és igyekezett a tudományos felkészültségét a gyógyító munkájában hasznosítani. Betartotta az állam szabályait, és megőrizte intézménye működésének rendjét. A hatalom gyanakvó volt a magyarokkal és az értelmiségiekkel szemben, de nem létezhetett nélkülük. Magyarul általában tudtak az itt élők, a kulturális és tudományos közéletben tevékenykedők kiváltképp, a cseh nyelvet nem, vagy csak nagyon kevesen ismerték. Novák Endrét így is elérték a hatalom

²Udvari I. (1998), Ruszinok és ukránok In: Nemzeti és etnikai kisebbségek Magyarországon, Bp. Auktor Könyvkiadó

próbatételei, de elismerték szaktudását, megtapasztalták népszerűségét, és meghagyták a beosztásában. Ő viszont azt ismerte fel, hogy meg kell értetnie mindenkivel, elsősorban a hatalom képviselőivel, hogy a kórház fejlesztése egyetemes emberi érdek. Ezzel a kiállással sorsközösséget is vállalt az itt élőkkel, ami érthetővé teszi, hogy róla neveztek el a kórházat.

A három kötetben hatalmas mennyiségű dokumentumot dolgoztak fel a szerzők. A 2016-ban már megjelent első részt most újra megjelentették 623 oldalon, a második rész két kötetében 835 oldalon, nagyrészt eddig publikálatlan forrásokat tártak elének. Különösen fontos, hogy a levéltárban őrzött iratok mellett a kórház irattárából, a megmaradt családi dokumentumokból, fotókból és a helyi sajtó tudósításaiból is gyűjtöttek anyagokat, illusztrációkat, amelyek plusz információkat adnak. Példaként kiemelhető a Novák Endre életének egyes korszakait felidéző fényképek; látjuk ifjúként, ifjú házasként, sajtóhírben olvashatjuk, hogy a Ferenc József-rend lovagja lett, hogy ebből az alkalomból a főispán ünnepi fogadást adott számára, aztán a már nyugdíjas Novák doktorról, a róla készített szoborról és otthonáról kapunk fényképet. Sőt apja és rokonsága, munkatársai is felfedezhetőek az illusztrációkban.

A mű első részében a szerzők az események kronologikus rendjét ismertetik, a második rész köteteiben nagyon izgalmas személyi adattár található, fényképekkel, a működés során keletkezett kimutatókkal, névsorokkal, személyes dokumentumokkal. Ha csak a 102 táblázatra fókuszálnánk, akkor is kiderülne, hogy az Ungvári Kórház másfél évszázados története a mikro történelem szinte minden kincsét koncentrálna, kor- és társadalomrajzot formál.

A források legtöbbször az akkor épp érvényes állami nyelven íródtak, de a kórház működésének 50. évfordulója alkalmából felavatott emléktáblán már három nyelvű: magyar, ruszin és cseh nyelven olvashatók az elismerés szavai.

A működési dokumentumok is hasonló meglepetéssel szolgálnak, egészen természetesen használják a többnyelvűséget, például a fennmaradt alkalmazotti kimutatókban, a bábaképző tanulóinál, a különböző anyakönyvekben, beteg kimutatókban. A legtöbb a magyar és ruszin nyelvű, de cseh és - a II. világháború alatt készült iratokban - orosz nyelven is megadják a legfontosabb információkat. Ezekből arra is lehet következtetni, hogy milyen etnikumú, esetleg vallású betegeket gyógyítottak, milyen volt a napirend, az étkeztetés, stb.

Új perspektívát nyújt ez a kiadvány az igazgatást, az egészségügyet, az oktatást, a szakképzést, a művelődést, az életmódot kutatók számára. Felfedezhető, hogy a kultúra megőrzésében és átadásában dinasztiákon átívelő hagyományok érvényesülnek, feltárul, hogy a vallási, az etnikai, a nyelvi és a foglalkozási különbségek ellenére az itt élők összetartozása, identitása milyen erős, ami korunkban különösen iránymutató lehet. A dokumentumok szerint megőrizték önazonosságukat, miközben egy sajátos, erre a régióra jellemző társadalmi kultúrát alakítottak ki, melynek máig érvényes értéke, hogy tisztelték a velük együtt élő más kultúrájú szomszédjaikat, végezték a munkájukat „po násemú”. Ezt a kifejezést gyakran hallottam a munkácsi születésű édesapámtól és a Kárpátalján élő rokonaimtól, amivel azt fejezték ki, úgy élünk, dolgozunk, védekezünk, ahogy mi szoktuk, azaz a helyi értékeink és tapasztalataink, lehetőségeink, az őseinktől tanult erkölcsi törvények szerint.

Úgy vélem, a bemutatott kötetek elkészítését is ez az erkölcsi kötelességtudat motiválta. Sok időt, energiát és anyagi forrást áldoztak a szerzők arra, hogy az utókor számára bemutassák őseiket, elődeiket, „akik hivatásuk áldozataivá váltak embertársaik megmentése érdekében”. A három kötetnyi történelem három generációjától kapott tudás a szerzőknek és a kortársaknak ma is példát mutat, megalapozza a társadalmi értékrendjüket és kultúrájukat.

Köszönet érte!

A bemutatott mű

Д-р Йожеф Турак, Д-р Дердь Яцина (2023): Документальна історія лікарні імені Андрія Новака в Ужгороді (з найдавніших часів до наших днів) : у 3 т, ТДВ Патент, Ужгород

ISBN 978-617-589-102-5

ISBN 978-617-589-223-7